

специализированных законов в данной области.

Одновременно внимание было уделено популяризации историко-культурного наследия в целом. Это вызвало живой интерес к памятникам собственного народа, что, наравне со становлением индустрии туризма, породило развитие культурно-познавательного туризма. Причём люди интересовались уже не только материальным историко-культурным наследием. Основатель современного туризма Т. Кук сумел использовать в своих целях и английскую литературу. В 1846 году он посетил Шотландию, благодаря чему разработал маршрут для любителей творчества Вальтера Скотта и Роберта Бернса, произведения которых в то время были настоящими бестселлерами.

Большое внимание со стороны государства и общества к собственному культурному наследию в новейшее время привело в итоге к тому, что культурный (культурно-познавательный) туризм в современном мире стал одним из ведущих направлений в туристической индустрии. При этом привлекают чаще всего туристов памятники истории и культуры, в роли которых на самом деле выступают чаще всего социальные конструкты – материальные объекты, подвергнутые социальной интерпретации и оценке (иногда не единожды). Поэтому памятник как социальный феномен возник на заре человечества и во многом способствовал появлению другого значимого социального феномена – туризма, что прослеживается исторически.

1. Грицкевич, В.П. История туризма в древности / В.П. Грицкевич. – СПб.: Герда, 2005.
2. Кравченко, И.Г. Памятник как социальный феномен: автореф. дис. ...канд. философ. наук: 09.00.11 – социальная философия / И.Г.Кравченко; Волгоградский государственный архитектурно-строительный университет. Волгоград, 2008 // DisCollection.ru: Авторефераты и темы диссертаций. [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: http://discollection.ru/article/20042008_kravchenko_irina_gennad_evna_73040/3
3. Чепайтене, Р. Культурное наследие в глобальном мире / Р. Чепайтене. – Вильнюс: ЕГУ, 2010.
4. Krempien, P. Geschichte des Reisens und des Tourismus: Ein Überblick von den Anfängen bis zur Gegenwart. – Limburgerhof: FBV-Medien-Verl-GmbH. 2000.

Паляшчук Н.В.

**ПОМНІКІ ПІСЬМЕННАСЦІ ЯК СРОДАК ПАЗНАННЯ
І ПАПУЛЯРЫЗАЦЫ ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНАЙ
СПАДЧЫНЫ БЕЛАРУСІ
Мінск, Рэспубліка Беларусь**

Разнастайныя па змесце помнікі пісьменнасці, створаныя нашымі продкамі ў сярэднія вякі, з'яўляюцца важным складнікам гісторыка-культурнай спадчыны Беларусі. Як правіла, асноўнымі сферамі іх выкарыстання выступаюць сферы навукі і мастацтва. Між тым даўнія пісьмовыя крыніцы могуць і павінны знайсці выкарыстанне ў развіцці культурна-познавальнага турызму ў

Рэспубліцы Беларусь, які накіраваны на азнаямленне з мінулым, матэрыяльнай і нематэрыяльнай культурай краіны і яе асобных рэгіёнаў. Так, нядаўна ўведзеная ў навуковы ўжытак праваслаўная святыня беларусаў Слуцкае Евангелле (1581), думаецца, можа пасадзейнічаць прыцягненню турыстаў, як беларускіх, так і замежных, у Слуцк – славуты старажытны горад нашай Бацькаўшчыны.

З гісторыі вывучэння Слуцкага Евангелля. Слуцкае Евангелле ўваходзіць у корпус евангелляў беларускага паходжання, г.зн. створаных ці знойдзеных на тэрыторыі сучаснай Беларусі (таксама як Тураўскае Евангелле (XI ст.), Аршанскае Евангелле (другая палова XIII ст.), Полацкае Евангелле (XIII–XIV ст.), Друцкае Евангелле (XIV ст.), Лаўрышаўскае Евангелле (XIV ст.), Мсціжскае Евангелле (XIV ст.), Пінскае Евангелле (XIV ст.), Жыровіцкае Евангелле (XV ст.), Шарашоўскае Евангелле (канец XV ст., паводле іншых звестак – сярэдзіна XVI ст.), Другое Тураўскае Евангелле (XVI – пачатак XVII ст.).

Пра высокую духоўную і матэрыяльную каштоўнасць Слуцкага Евангелля сведчыць тое, што ў Беларускай дзяржаўнай бібліятэцы ў Магілёве яно было ўключана ў адну калекцыю разам з Крыжом Прападобнай Ефрасінні Полацкай. Таму ці невыпадковым з’яўляецца меркаванне пра ўплыў вяртання гэтага помніка, няхай пакуль поўнага таямніц і пытанняў, на актывізацыю пошукаў галоўнай праваслаўнай святыні Беларусі?

Пэўныя звесткі пра Слуцкае Евангелле, звязаныя з яго гісторыяй, ўтрымліваюцца ў працах архімандрыта Мікалая (“Историко-статистическое описание Минской епархии”, 1864), Ф.Ф. Серна-Салаўевіча (“Древнерусский город Слуцк и его святыни”, 1896), А.К. Сніткі (“Описание рукописей и старопечатных книг в Слуцком (минской губ.) Троицком монастыре”), М. Каламайскай-Саед (“Portrety i zabytki ksiąg Olchowskich w Słucku: Inwentaryzacja Józefa Smoliczkiego z 1904 r.”, 1996).

Найбольш поўнае даследаванне Слуцкага Евангелля прадстаўлена ў выданнях “Слуцкае Евангелле: беларускі рукапіс XVI ст.” (2008) [4] і “Святое Евангеліе. Слуцк” (2009) [2], што з’явіліся пасля завяршэння навукова-даследчага праекта “Слуцкае Евангелле (XVI ст.) як помнік моўнай спадчыны беларускага народа”*. У гэтых працах вучонымі 1) ажыццёўлена кадэкалагічнае і палеаграфічнае апісанне рукапісу, 2) вывучаны яго моўныя асаблівасці на графіка-

* Гэты праект выконваўся ў 2005–2007 гг. супрацоўнікамі Інстытута мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі і Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі па благаславенні мітрапаліта Мінскага і Слуцкага Патрыяршага Экзарха усяе Беларусі Філарэта і пры падтрымцы Беларускага рэспубліканскага фонда фундаментальных даследаванняў.

арфаграфічным, марфалагічным, сінтаксічным, лексічным узроўнях, дзякуючы чаму павялічана колькасць рукапісных помнікаў, створаных на тэрыторыі сярэдневяковай Беларусі, ахопленых комплексным лінгвістычным аналізам, 3) прапанаваны ўзноўлены тэкст Слуцкага Евангелля, слоўнік, бібліяграфічны спіс. У 2009 г. у выдавецтве Беларускага Экзархата апублікавана факсімільна Слуцкага Евангелля, якое на Міжнародным конкурсе “Мастацтва кнігі 2010” (Масква, 3–4 чэрвеня 2010 г.) было прызнана лепшым у намінацыі “Отпечатано в Содружестве”.

Слуцкае Евангелле – помнік беларускай пісьменнасці XVI ст. Згодна з запісам айца Малахвея, зробленым непасрэдна на рукапісе (ліст IV–IVб), годам стварэння Евангелля першапачаткова лічыўся 1582 год. Па меркаванні Л.І. Станкевіч, гэта дата захавалася ў памяці святара таму, што 4 чэрвеня 1582 г. адбылося ўрачыстае ахвяраванне кодэкса Юрыем Юр’евічам (Юрыем III) Алелькавічам у Слуцкі Свята-Троіцкі манастыр. Удакладненая ў ходзе навуковага аналізу дата – 1581 год, яна называецца паводле надпісу на сярэбраным абкладзе Слуцкага Евангелля, які меўся на ім да 1864 г. Якраз з яго і вынікае, што перапісчыкам Евангелля з’яўляецца “самъ Светое памети Юрий Юрьевич Олелко Княжа Благочестивое Слуцкое”, які ўзяўся за перапісанне Евангелля “для вечного богомолия и спасения души своея, во незабытную память прародителей своихъ Князей Слуцких, родителей, самага себя Анно 1581 выписаль”. Між тым для верыфікацыі часу напісання Евангелля, пераканана Л.І. Станкевіч, варта правесці атаясамліванне графікі манускрыпту з іншымі тэкстамі таго храналагічнага перыяду.

Слуцкае Евангелле налічвае 263 аркушы (іх памер 342x232 мм), разлінаваныя металічным ці касцяным стрыжнем у два слупкі, па 20 радкоў у кожным. Евангелле напісана на заходнееўрапейскай паперы, адна частка якой мае філігрань “Літара М”, другая – “Сонца”. Папера рукапісу датуецца першай – пачаткам другой чвэрці XVI ст. Тып пісьма – позні ўстаў. Сярэдняя вышыня літары – 5 мм, шырыня – 3 мм (вузкіх) і 5–6 мм (шырокіх); адлегласць паміж літарамі – 2–3 мм. Пісьмо даволі шчыльнае – у радку ў асноўным 15–16 літар, але часам бывае і 13–14, і 17 літар.

Тэкст Евангелля напісаны на абодвух баках аркушаў карычневым чарнілам. Загалоўкі ўсіх чатырох Евангелляў і прадмовы да іх, загалоўкі глаў, нумар першай главы, зачалы ў пачатку кожнага Евангелля, Паказальнікі евангельскіх чытанняў на палях пачатковых аркушаў пісаны золатам, што надае тэксту асаблівую прыгажосць. Чырвоным колерам – кінавар’ю – выкананы зачалы ў Евангеллях, загалоўкі “Месяцаслова”, назвы месяцаў і загалоўкі раздзелаў з указаннем чытанняў.

Дэкор рукапісу складаецца з васьмі заставак (чатырох вялікіх і чатырох малых), васьмі ініцыяльных літар (чатырох вялікіх і чатырох сярэдніх), шматлікіх тонкіх кінаварных ініцыялаў. Самая вялікая застаўка да Евангелля ад Матфея, яе шырыня 180 мм, вышыня з левага боку – 82 мм, з правага – 77 мм [гл., напрыклад, факсімільнае Случкага Евангелля]. Застаўка геаметрычнага тыпу плеченага арнаменту: праглядаюцца кругі і паўкругі, рашотка, стужкападобныя коскі, адзінарныя крыжы-перакладзіны. Асноўны фон – травяніста-зялёны (колер маладой травы), дадатковыя фарбы – сіняя і карычневая (двух адценняў – цёмна-карычневая і карычнева-ружаватая). Дэкаратыўна-мастацкае афармленне манускрыпта і яго стылёвыя асаблівасці, а таксама даволі высокі ўзровень яго выканання дазваляюць аднесці Случкага Евангелля да шэдэўраў беларускага кніжнага мастацтва XVI ст. [гл. падрабязней: 2, кн. 2].

Кодэкс абцягнуты рудым аксамітам, у некаторых месцах вокладкі праглядаецца першасны малінавы колер. Цяжка сказаць, ці з’яўляецца аксамітавае пакрыццё першапачатковай аправай Евангелля. Сучасны пераплёт рукапісу мае арыгінальную і загадкавую акалічнасць – ён змешаны. Пад знешнім пакрыццём з аксаміту знаходзіцца аправа са скуры цёмна-карычневага колеру.

Кодэкс быў двойчы рэстаўраваны. Першы раз на мяжы XVIII–XIX стст. ці ў самым пачатку XIX ст. Пры гэтай рэстаўрацыі аркушы рукапісу былі значна абрэзаны. Другі раз рэстаўрацыя была праведзена, верагодна, у канцы XIX – пачатку XX ст. (згодна з палеаграфіяй паперы крайніх форзацных аркушаў), але не пазней за 1929 г., паколькі пячатка Беларускага дзяржаўнага музея стаіць на ўнутраным баку ўжо адрэстаўраванага верхняга вечка. Запісы, якія захаваліся на рарытэце, дазваляюць прасачыць яго лёс з канца XIX ст. і да 1929 г. На жаль, яны не даюць адказу на пытанне пра месцазнаходжанне Случкага Евангелля пасля 1941 г. Сёння патрэбна правесці дэталёвы аналіз этапаў рэстаўрацыі і яе тэхналогіі, што дапаможа высветліць гісторыю бытавання рукапісу з канца XVIII ст. да часу яго перадачы Мітрапаліту Філарэту.

Перапісчык перапісваў тэкст з пратографа “*слово в слово, не рущачи ни в чомъ же*”. Тэкст напісаны на царкоўнаславянскай мове. Нешматлікія напісанні тыпу *паражоу, оутапахоу, оужы*, якія можна разглядаць як адлюстраванне рыс беларускай мовы, сведчаць пра беларускае паходжанне перапісчыка, а моўную сістэму рукапісу не парушаюць.

Случкага Евангелля ў канцы XIX ст. захоўвалася ў рызніцы Случкага Свята-Троіцкага манастыра. У 1889 г. яно экспанавалася на Маскоўскай археалагічнай выстаўцы, дзе звярнула на сябе ўвагу

знаўцаў старажытнасцей. Пасля рэвалюцыі 1917 г. Слуцкае Евангелле трапіла ў Мінскі дзяржаўны музей і да канца 20-х гг. знаходзілася ў яго фондах. Актам ад 21.11.1929 г. Евангелле было перададзена на захаванне ў Беларускаму дзяржаўнаму музею у Магілёве, дзе яно і знаходзілася да 1941 г. На пачатку вайны Евангелле разам з іншымі экспанатамі музея было згублена. У “Спіску разграбленых немецкімі акупантамі цэнностей, хранившихся в Могилевском государственном историческом музее до Великой Отечественной войны”, складзеным па памяці былымі супрацоўнікамі музея, пад № 19 запісана: “До 20 Евангелий с окладами работы белорусских мастеров XVI–XVIII вв., из них одно, написанное от руки князем Олельковичем”. У канцы 90-х гадоў XX ст. манускрыпт быў перададзены ў Мінскае епархіяльнае ўпраўленне, дзе цяпер і захоўваецца [гл. падрабязней: 2, кн. 2].

Прадстаўнікі роду Алелькавічаў. Перапісчык Евангелля князь Юрый Юр’евіч (Юрый III) Алелькавіч (1559–1586) – першы сын князя слускага Юрыя Юр’евіча Алелькавіча (1531–1578) і дачкі польскага магната Станіслава Тэнчынскага Кацярыны (1544–1592). Акрамя Юрыя, у сям’і былі сыны Сымон і Аляксандр (1563–1591). Бацька Юрыя III з’яўляўся адным з багацейшых магнатаў Беларусі XVI ст., быў вядомым мецэнатам, палкаводцам. З гістарычных крыніц вядома, што падчас паходу ў Лівонію ў 1564 г. ён кіраваў войскам, у склад якога ўваходзіла 1200 гусараў і казакоў, 900 жаўнераў-пехацінцаў, 100 стральцоў. Валодаючы вялікім багаццем, Алелькавіч пазычыў грошы самому Жыгімонту Аўгусту, за што атрымаў буйныя зямельныя ўладанні (напрыклад, у 1559 г. Пінскае княства). Юрый Юр’евіч Алелькавіч клапаціўся аб Слуцку як асяродку тагачаснай беларускай культуры: пры яго двары існавала багацейшая бібліятэка (у ёй захоўваліся Слуцкі, або Увараўскі, летапіс, Слуцкі летапіс пачатку XVI ст. пра адбудову горада Слуцка княгіняй Анастасіяй), фондам якой карысталіся многія тагачасныя гісторыкі, літаратары. Так, у 1578–1579 гадах пры двары Алелькавіча Мацей Стрыйкоўскі працаваў над буйнейшым сваім творам “Хроніка польская, літоўская, жамоіцкая і ўсяе Русі” [3, 72–74]. У гісторыю Юрый Юр’евіч Алелькавіч увайшоў як апякун праваслаўнай царквы. Справа ў тым, што старажытны род Алелькавічаў заўсёды прытрымліваўся праваслаўнага веравызнання, адпаведна і Слуцкае княства на працягу многіх стагоддзяў было надзейнай апорай праваслаўя, цэнтр якога знаходзіўся ў Свята-Троіцкім (Трайчанскім) манастыры, пабудаваным у XVI ст. У манастыры існаваў скрыпторый, дзе манахі перапісвалі канфесіянальныя кнігі. Адна з самых вядомых – “Слуцкі памяннік”, які ствараўся на працягу XVI–XVIII стст. А. Грыцкевіч заўважае: “Рукапісныя кнігі захоўваліся ў пераплеценым выглядзе. Пісаліся яны

на царкоўнаславянскай мове з вялікай прымессю беларускіх слоў, а “Памяннік” – на беларускай мове” [3, 75].

Звестак пра Юрыя III, на жаль, не так багата. Вядома, што Юрый ажаніўся з дачкой падляскага ваяводы Я. Кішкі Барбарай. У шлюбе нарадзілася дачка Сафія, якая была выдадзена замуж за князя Януша Радзівіла, аднаго з кіраўнікоў кальвіністаў у Вялікім Княстве Літоўскім. Сёння Сафія вядомая як святая ў Беларускай Праваслаўнай царкве. Сафія была адзіным нашчадкам слыннай дынастыі, таму ў мужчынскім пакаленні род Алелькавічаў спыняецца на сынах Юрыя Юр’евіча Алелькавіча. Брат Юрыя III Аляксандр атрымліваў адукацыю ў Інгальштаце, Страсбургу, Базелі і інш., у Інгальштаце перайшоў у каталіцызм; Ян Сымон вучыўся ў Балонні і Рыме, таксама прыняў каталіцкую веру [1, 219].

Прыведзены матэрыял яркава сведчыць, што Слуцкае Евангелле патрэбна разглядаць як сродак папулярызацыі беларускай спадчыны, умацавання і развіцця культурна-пазнавальнага турызму ў Слуцку. Азнямленне з помнікамі і яго цікавай гісторыяй дазволіць паглыбіць звесткі пра мінулае гэтага беларускага рэгіёну, пашырыць уяўленне пра яго як важны асяродак беларускай культуры, асветы, усвядоміць яго пасрэдніцтва ў эвалюцыі і замацаванні пісьмовай праваслаўнай традыцыі на тэрыторыі даўняй Беларусі.

1. Вялікае Княства Літоўскае: Энцыклапедыя: у 2 т. – Мінск: БелЭН, 2005. – Т. 1: Абаленскі-Кадэцкія. – 688 с.
2. Паляшчук, Н.В. Святое Евангеліе. Слуцк / Н.В. Паляшчук, Т.І. Рошчына, Л.І. Станкевіч, Г.У. Федарэнка, Э.В. Ярмоленка. – Мінск: Беларуска-Праваслаўная Царква, 2009. – Кн. 1: Узноўлены тэкст. – 264 с.; Кн. 2: Даследаванне рукапісу. – 208 с.
3. Славуцья імёны Бацькаўшчыны: зборнік. Вып. 2. / Уклад. У. Гілеп і інш.; Рэдкал.: А. Грыцкевіч (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2003. – 384 с.
4. Слуцкае Евангелле: беларускі рукапіс XVI ст. [электронны рэсурс] / Нацыянальная бібліятэка Беларусі, Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Беларускі рэспубліканскі фонд фундаментальных даследаванняў; аўтары: Н.В. Паляшчук і інш., складальнік Т.І. Рошчына; адказны за выпуск Г.У. Кірэева; праграмаванне, дызайн В.В. Пшыбытка; алічбоўка рукапісу А.В. Шчукін; музычны рэдактар Л.А. Густава. – Электронныя даныя і праграма (660 Мб). – Мінск: Нацыянальная бібліятэка Беларусі, 2008. – 1 электронны аптычны дыск (CD-ROM). – Сістэмныя патрабаванні: Intel Pentium II 400; 64 Mb RAM; SVGA; Windows 98. – Загаловак з тытульнага экрана.

Ложечник И.Н.

МИРСКИЙ ЗАМОК: АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ МУЗЕЙНОГО КУЛЬТУРНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ТУРИЗМА

Гродненская обл., г.п. Мир, Республика Беларусь

Роль туризма определяется не только высокой доходностью и стимулирующим влиянием на развитие других отраслей, но и тем зна-